

çeşitli sıkıntı ve hastalıklardan muzdarip kişiler için koruyucu ve iyileştirici bir özelliğe sahip olduğu düşünülüyordu. Vereme yakalandığında resimli bir dua kitabından medet uman Düzdil Kadınefendi de bu kişilerden biriydi.

Osmanlı sanatçıları, Hz. Peygamber'in bedensel varlığını soyutlamada bir adım daha ileri giderek, hilye adı verilen yaratıcı logogramlar ortaya koymuşlardır. Hilye türünün ilk örneklerini veren Hafız Osman, Osmanlıya özgü bu dinsel sanat formuna belirleyici şeklini verirken, Bizans ikonalarından, mimari planlardan ve Süfi elyazmalarının takdim sayfalarından ilham almış olabilir. Hz. Peygamber'in hilyeleri, sanatçıların figür kullanımından uzaklaşıp kavramsal temsile yöneldiklerini gösterirken, hilyelerin şematik görünümü de izleyicileri bir *hüsn-i tasavvur*'da bulunmaya ve böylelikle nebevî güzellik üzerine tefekkürü içsel bir iyilik terbiyesiyle birleştirmeye davet eder.¹⁴⁶ Aynı zamanda hilyeler, Osmanlı sarayında, seçkinler arasında ve halk kesimlerinde gelişip serpilip şecere fikri ve tılsım sanatıyla da örtüşüyordu. Bu sembolik keşifler, Osmanlı hanedanının üyelerine, hem bir peygamberler silsilesi hem de kavimsel soy bağları vasıtasıyla, kendi şanlı "yetki zincirlerini" oluşturma fırsatı sunuyordu. Sanatçılar da hilyeleri, giderek büyüyen bir müşteri kitlesini evlerinde, denizde ve seyahat esnasında koruyacak tılsımlı araçlar olarak üretiyordu. Hz. Muhammed'in kutsal emanetlerinde olduğu gibi, hilyelerin de tılsımlı güçlerine etkinlik kazandırmak için onlarla etkileşim içinde olmak gerekiyordu. Böylelikle hilyeler, aynı anda farklı duyulara hitap eden bir Hz. Muhammed tasavvuru meydana getiriyordu.

Osmanlı ibadet ve sanat pratiklerinde, bire bir betimlemenin ve figüratif temsilin nispeten sınırlayıcı alanları aşarak, Hz. Muhammed'e soyut bir fikir ve ideal olarak hürmet gösterilmiştir: O, cismani yokluğuna rağmen mevcuttur; güzeldir, fakat güzelliğini tam olarak tarif etmek mümkün değildir. Osmanlılar, Hz. Peygamber'in kutsal emanetleri ve hilyeleri vasıtasıyla, O'nun varlığını, koruyuculuğunu ve şifa vericiliğini tekrar tekrar duyumsamayı amaçlamışlardır. Hz. Peygamber odaklı bu söylem, resim ve objeler, inançlara ilham verecek ve çeşitli faydalar sağlayacak bir dizi yaratıcı imge ve nesnenin üretilmesine yol açmıştır. Aynı zamanda bunlar, bugün Türkiye'de halen satılmakta olan modern ve güncel tasvir ve ürünlerin de bir habercisidirler. Bu dinî eser ve eşyalar, müşteri ve tüketicilerine Hz. Peygamber'in fiziksel ve ahlaki özelliklerini tefekküre dalma, mübarek izlerini takip etme ve bereket dolu kutsal emanetleri aracılığıyla O'ndan rahmet ve şefaahat dileme imkânı sunarak, Osmanlı görsel geleneklerini yaratıcı bir şekilde sürdürmektedir.

146 Kavramsal bir temsil biçimi olarak hilye hakkında bkz. Safwat, *The Art of the Pen*, 47; hilyelerin bir "hüsn-i tasavvur" a yönlendirmesiyle ilgili olarak bkz. Michael Cooperson, "Texts without Illustrations: The Visual Imagination in Classical Arabic Biography," içinde: *Islamic Art and Literature*, yay. haz. Oleg Grabar ve Cynthia Robinson (Princeton, NJ: Markus Wiener, 2001), 8.

(110065)

Kadem-i Şerif: Hz. Muhammed'in Ayak İzi*

01 Aralık 2021

Popüler İslam düşüncesinde, Hz. Muhammed'in bir taş veya kaya üzerine bastığında ayak izlerinin çıktığı inancı yaygındır. Hz. Peygamber'in saçı, hırkası ve sandaletleri gibi, ayak izlerine de mucizevi güçler atfedilmiş, bunların hastalıkları iyileştirdiğine, bereket getirdiğine, buldukları veya muhafaza edildikleri yere büyük bir itibar ve sahiplerine dinî bir otorite kazandırdığına inanılmıştır. Hz. Muhammed'in ayak izleri, O'nun fiziksel mevcudiyetine tanıklık eden nesnelere olmaları nedeniyle büyük saygı gördüklerinden, kutsal emanet olarak adlandırılmaları pekala mümkünse de, İslami kaynaklarda *âsar* (izler yahut "vestigia") ve sahiplerine ya da ziyaretçilerine uğur getiren *teberrükât* (mübarek nesnelere) olarak değerlendirilmiştir.

Kadem-i Resûl ve *kadem-i şerif* adı da verilen bu ayak izlerinden bazılarının Mekke, Taif, Kudüs ve Şam'da ilk oluştukları yerde durduklarına inanılmaktadır. Ancak diğer kutsal emanetlerde olduğu gibi, Hz. Muhammed'e izafe edilen çok sayıda ayak izi de Mekke'yi ziyaret eden hacılara satılmış, hükümdarlara diplomatik hediye olarak gönderilmiş, kutsal emanetler piyasasında el değiştirmiş veya muzaffer komutan ve hükümdarlar tarafından ele geçirilmiştir. Birçoğu da Kahire ve İstanbul'a getirilmiştir. Ayrıca, Hz. Peygamber'in ayak izlerinin Hindistan, Bengal ve Bangladeş'e büyük ölçekli "ihracat"ıyla birlikte, *Kadem-i Resûl* terimi sadece ayak izleri için değil, bunları barındıran türbe ve külliyeler için de kullanılmaya başlanmıştır.¹ Örneğin, Hindistan'ın Delhi, Behrâic ve Ahmedabad, Bengal'in Gaur ve Mürşidabad, Bangladeş'in Nabiganj ve Çitagong şehirlerinde *Kadem-i Resûl* adını taşıyan türbeler ve mimari yapılar mevcuttur.²

Hz. Muhammed'in ayak izlerinin dinî – ve nakdî – değerinin artmasıyla birlikte, "kutsal emanetler piyasası" da hareketlenmiştir. Örneğin Ali b. Ebu Bekir Herevî (ö. 1215), kaleme aldığı hac ve ziyaret rehberinde, Basra'dayken üzerinde Hz. Muhammed'in ayak izi bulunan bir taş parçasına sahip biriyle karşılaştığını ve insanların bu taşı görmeye geldiğini anlatır. Kendisinin de

* "The Prophet Muhammad's Footprint," içinde: *Ferdowsi, the Mongols, and the History of Iran: Art, Literature and Culture from Early Islam to Qajar Persia*, yay. haz. Robert Hillenbrand, Andrew Peacock ve Furuza Abdullaeva (Londra: I.B. Tauris, 2013), 297-305.

1 Perween Hasan, "Kadam Rasul," *Banglapedia: National Encyclopedia of Bangladesh*. www.banglapedia.org/HI/K_0012.HTM (erişim tarihi: 10 Nisan 2013).

2 Perween Hasan, "The Footprint of the Prophet," *Muqarnas* 10 (1993): 335-43; A. Welch, "The Shrine of the Holy Footprint in Delhi," *Muqarnas* 14 (1997): 166-78.